

Krzysztof Brzechczyn
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: 0000-0001-8789-5641

Koncepcja patriotyzmu i świadomości narodowej w myśli Stanisława Ossowskiego

Wstęp

Celem artykułu jest interpretacja Stanisława Ossowskiego koncepcji patriotyzmu i świadomości narodowej. W pierwszej części przedstawię informacje biograficzne o postaci wybitnego socjologa. W części drugiej przedstawię Ossowskiego wizję patriotyzmu. Warto odróżnić patriotyzm w ujęciu normatywnym — przedstawiający pewien ideał, czyli określający postawę patriotyczną w danym czasie i miejscu, od patriotyzmu w ujęciu deskryptywnym, opisującym realne postawy patriotyczne przyjęte w danej społeczności narodowej w określonym miejscu i czasie historycznym.¹ W części trzeciej przedstawię Ossowskiego koncepcję świadomości narodowej i wyrastające z niej ujęcie narodu. Całość kończy się podsumowaniem.

Biografia

Stanisław Ossowski urodził się 22 maja 1897 r. w Lipnie koło Włocławka, w rodzinie inteligenckiej.² W 1914 r. ukończył gimnazjum we Włocławku, a rok później rozpoczął studia na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu

¹ Więcej na ten temat: K. Brzechczyn, *Patriotyzm w myśli Karola Libelta*, [w:] *Między pracą organiczną a walką o niepodległość. Myśl filozoficzna w Wielkopolsce w okresie zaborów*, red. K. Brzechczyn, A. Wawrzynowicz, Wydawnictwo Scholar, Warszawa 2022, s. 121.

² Na podstawie informacji biograficznych zawartych w: *Intymny portret uczonych. Korespondencja Marii i Stanisława Ossowskich*, wybór, opracowanie i wprowadzenie E. Neyman. Wyd. Sic, Warszawa 2002, s. 5-82 i 801-805; M. Chałubiński, *Stanisław Ossowski*, Wiedza Powszechna, Warszawa 2007, s. 5-10, 171-172; R. Sułek, *Promieniowanie Stanisława Ossowskiego*, [w:] *Ossowski z perspektywy półwiecza*, red. A. Sułek, Oficyna Naukowa, Warszawa 2014, s. 208-244.

Warszawskiego, gdzie działał w Kole Naukowym Studentów Filozofii, będąc jednym z jego najaktywniejszych członków. W 1917 r. wygłosił referat *O patriotyzmie*, który został opublikowany.

W 1918 r. wraz z przyjaciółmi w Krakowie zaciągnął się do wojska. Po krótkiej kampanii powrócił do Warszawy. W 1920 r. ponownie zaciągnął się do wojska, biorąc udział w wojnie polsko-bolszewickiej. Jesienią 1920 r. Ossowski powrócił na studia. Uczęszczał na wykłady Jana Łukasiewicza, Władysława Tatarkiewicza, Juliusza Kleina, Władysława Smoleńskiego i Tadeusza Kotarbińskiego. W latach 1921–1922 przebywał we Francji, gdzie przygotował dwustustronicowy maszynopis poświęcony filozofii nauki. Po powrocie do Polski w 1924 r. ożenił się z Marią Niedźwiecką, którą poznał jeszcze na studiach. W tym samym roku z maszynopisu przywiezionego z Francji wyodrębnił rozdział pt. *Analiza pojęcia znaku*, który został przyjęty przez Tadeusza Kotarbińskiego i obroniony jako doktorat.

W latach 1923–33 uczył języka polskiego, literatury i filozofii w gimnazjach warszawskich. Wykładał również w Szkole Nauk Politycznych i w Państwowym Pedagogium. Pracę nauczyciela łączył z pracą naukową, pracując jednocześnie nad książką *U podstaw estetyki*, która wydana w 1933 r. była podstawą uzyskania przez niego habilitacji i stanowiska docenta Uniwersytetu Warszawskiego. Od 1930 r. działał w lewicowej Warszawskiej Spółdzielni Mieszkaniowej, współpracując ze spółdzielczym Domem Kultury. W latach 1933–35 wraz z Marią jako stypendysta Funduszu Kultury Narodowej przebywał w Anglii, gdzie uczestniczył w seminariach Bronisława Malinowskiego. Po powrocie do Polski w 1936 r. został adiunktem w Katedrze Socjologii UW kierowanej przez Jana Stanisława Bystronia oraz zetknął się ze Stefanem Czarnowskim. W 1939 r. kilka miesięcy przed agresją Niemiec na Polskę wydał książkę *Więź społeczna i dziedzictwo krwi*.

Po niemieckiej napaści w stopniu podporucznika brał udział w kampanii wrześniowej. W okresie okupacji po krótkim pobycie w Białymstoku przebywał we Lwowie, pracując w Ossolineum przemianowanym na Lwowski Oddział Ukraińskiej Akademii Nauk. W 1941 r. — po zajęciu Lwowa przez Niemców — wrócił do Warszawy, gdzie prowadził wykłady w podziemnym Uniwersytecie Warszawskim. W 1943 r. wydał dwuczęściową broszurę pod pseudonimem Wł. Raszka *Najogólniejsze postulaty nowoczesnej demokracji*, (po wojnie pod zmienionym tytułem *Ku nowym formom życia społecznego* ukazała się dwukrotnie: w 1947 i 1956 r.). W tym czasie pisał pracę z socjologii narodu, lecz rękopis książki oddany do przepisania na krótko przed wybuchem Powstania Warszawskiego całkowicie spłonął.³ Zachowany rozdział

³J. Szacki, *Wstęp*, [w:] S. Ossowski, *O ojczyźnie i narodzie*, PWN, Warszawa 1984, s. 6. S. Nowak, *Posłowie*, [w:] S. Ossowski, *Dzieła*, t. VI: *Publicystyka, Recenzje, Posłowie, Wspomnienia*, PWN, Warszawa 1970, s. 449.

książki pt. *Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzny* został opublikowany w 1946 r. w „Myśli Współczesnej”. Po klęsce powstania przebywał w Bukowinie Tatrzańskiej. Gdy powrócił do Warszawy po jej zajęciu przez Armię Czerwoną, okazało się, że:

Ostatnie miesiące niemieckiej władzy w Warszawie były miesiącami systematycznego niszczenia wszelkich zabytków kultury, archiwów i bibliotek, które w jakiś sposób uniknęły zniszczenia w powstaniu. Specjalne oddziały niemieckie szły od domu do domu, niszcząc książki. W ten sposób straciłem swoją prywatną bibliotekę ukrytą w piwnicy. Trzy dni przed wejściem do Warszawy armii sowieckiej książki te zostały oblane benzyną i spalone.⁴

W 1945 r. Maria Ossowska i Stanisław Ossowski rozpoczęli pracę na Uniwersytecie Łódzkim. W latach 1945–1947 Ossowski był dziekanem Wydziału Humanistycznego i kierownikiem Zakładu Teorii Kultury. Na początku 1947 r. przeniósł się na Uniwersytet Warszawski, obejmując kierownictwo Katedry Socjologii. Wraz z gronem współpracowników badał społeczności pogranicza narodowego na Śląsku Opolskim oraz na Warmii i Mazurach. Będąc z przekonania demokratycznym socjalistą, Ossowski krytykował narastającą stalinizację życia naukowego. Pod pozorem reorganizacji władze pozbywały się niepokornych uczonych. W maju 1951 r. Katedra Socjologii została przemianowana na Katedrę Historii Kultury, a z dniem 1 listopada 1952 r. zlikwidowana. Ossowski został odsunięty od pracy dydaktycznej. W 1953 r. podjął pracę jako kierownik działu dziejów myśli społecznej w Komitecie przekładów Biblioteki Klasyków Filozofii przy PWN.

Sytuacja Ossowskiego zmieniała się stopniowo w wyniku październikowej odwilży. W 1955 r. założył Sekcję Socjologiczną przy Polskim Towarzystwie Filozoficznym, a w 1956 r. — Zakład Teorii Kultury i Przemian Społecznych PAN, którego został kierownikiem. W 1957 r. został kierownikiem Katedry Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, organizując program studiów na kierunku socjologia, oraz wrócił do zajęć dydaktycznych. W tym czasie Ossowski rozpoczął współpracę z Klubem Krzywego Koła, wygłaszając serię odczytów. W 1957 r. zorganizował Polskie Towarzystwo Socjologiczne, zostając pierwszym jego prezesem oraz wydał — po okresie zakazu drukowania — książkę *Struktura klasowa w społecznej świadomości*, która została przetłumaczona między innymi na angielski i niemiecki. W 1958 r. przebywał na stypendium w USA, wygłaszając odczyty na kilku uniwersytetach. W latach 1959–1962 pełnił funkcję wiceprzewodniczącego Międzynarodowego Stowarzyszenia Socjologicznego. W 1962 r. wydał kolejną książkę: *O osobliwościach nauk społecznych*. W październiku tego samego roku zapadł na chorobę,

⁴ S. Ossowski, *Edukacja w Polsce okupowanej przez nazistów* (1949), [w:] Stanisław Ossowski w pełnym blasku. Suplement do Dzieł, opr. A. Sułek, Scholar, Warszawa 2016, s. 136.

której nieodwracalny postęp spowodował jego śmierć — 7 listopada 1963 roku. Większość dorobku została zebrana w sześciotomowych *Dziela*ch sukcesywnie wydawanych w latach 1966–1970.

Koncepcja patriotyzmu

Przygotowana przez Ossowskiego w trakcie studiów rozprawa *O patriotyzmie* była pomyślana jako polemika ze stanowiskiem kosmopolitycznym, co było nader często stosowanym zabiegiem retorycznym.⁵ Ossowski definiuje tetrarchię pojęć „podmiot”, „naród”, „ojczyzna” i „miłość”. Przez pojęcie „ojczyzna” Ossowski pojmował „nie tylko ziemię, lecz także naród, język, kulturę i w ogóle cały duchowy i materialny dorobek przeszłych pokoleń, słowem to wszystko, co odziedziczyliśmy po „ojcach”⁶. Narodem była zbiorowość ludzi „posiadających wspólną ojczyznę”⁷. Według Ossowskiego patriotyzm w znaczeniu psychologicznym jest miłością do ojczyzny. Wynika z tego, że „negacja ojczyzny i narodu pociąga za sobą negację patriotyzmu”⁸.

W postawie patriotycznej (miłości do ojczyzny) Ossowski wyróżniał jej aspekt *bierny i czynny*. Aspekt bierny polega na przywiązaniu do wszystkiego, co łączy się w pojęciu ojczyzny. Postawa ta zasadza się zatem na kulturowaniu dorobku odziedziczonego po przodkach duchowego i materialnego. Natomiast czynny patriotyzm oznacza pragnienie pomnażania zastanego dziedzictwa i działania dla dobra ojczyzny. Obie formy miłości do ojczyzny związane są z poczuciem dumy, gdyż to, do czego się przywiązujemy, uważamy jednocześnie za cenne: „Miłość ojczyzny byłaby zespołem dwóch głównych czynników: przywiązania opartego na przyzwyczajeniu, oraz dążenia do pomyślności własnej przez pomyślność społeczeństwa”⁹.

Jednakże tak zdefiniowany patriotyzm nie byłby niczym wyjątkowym. Dlaczego warunkiem pomyślności jednostki — zadaje pytanie Ossowski — ma być pomyślność narodu, a nie — jak zakłada kosmopolityzm, cała ludzkość, a ojczyznę — nieokreślony zakątek ziemi, lecz cały glob. Ponadto zakładaną w stanowisku kosmopolitycznym zależność: jestem na tyle lojalny wobec danej społeczności, na ile przynosi mi to korzyść Ossowski poddaje następującej falsyfikacji:

⁵ K. Brzechczyn, *op. cit.*, s. 123.

⁶ S. Ossowski, *O patriotyzmie* [1916/1917 i 1917/1918], [w:] *idem, Dzieła*, t. VI: *Publicystyka, Recenzje, Posłowie, Wspomnienia*, PWN, Warszawa 1970, s. 10.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, s. 11.

⁹ *Ibidem*, s. 12-13.

- czasami członkowie narodu podbitego są wierni swojej kulturze narodowej pomimo dyskryminacji ekonomicznej;
- nieszczęścia i klęski przyczyniają się do wzrostu solidarności narodowej;
- bohaterzy narodowi stali się nimi, poświęcając nie tylko swoje powodzenie ekonomiczne, lecz i egzystencję biologiczną.

Reasumując, Ossowski nie uznaje zatem powiązania pomyślności jednostkowej z pomyślnością społeczną za konstytutywną cechę patriotyzmu, choć mogącą występować w postawie patriotycznej.

Według niego patriotyzm jest uczuciem, co powoduje, że do końca nie można tej postawy zracjonalizować. Ponadto naród, niezależnie od tego, w jaki sposób powstał, a szczególnie wytworzona przez niego kultura, jest pewnym ponadindywidualnym bytem duchowym: „Duch, czyli idea narodowa, czyni naród indywidualnością niepodzielną, bez względu na warunki zewnętrzne”¹⁰. Wykracza to wprawdzie poza analizę rozumową, lecz

[. . .] wystarczy — powiada Ossowski — wczuć się w dzieje, aby to zrozumieć. Wtedy zaś będziemy mogli sobie wytłumaczyć wiele zjawisk, które dotąd były dla nas zagadkami nierozwiązalnymi.¹¹

Tak rozumiany naród, konstytuowany przez posiadanie wspólnej ojczyzny, jest bytem ponadindywidualnym, odrębnym od innych bytów i stąd niepowtarzalnym:

Naród pod względem ilościowym stanowi przejście pomiędzy jednostką a ludzkością, to jednakże jednostka, naród i ludzkość nie są bynajmniej przedmiotami jednorodnymi: naród nie jest tylko częścią ludzkości, gdyż oprócz własności wspólnych, posiada coś więcej, posiada sobie tylko właściwe cechy, które bynajmniej ludzkości nie przysługują. Cechy te stanowią właśnie istotę narodu — jest to ów indywidualny duch narodowy. Dzięki niemu ludzkość nie jest sumą narodów, podobnie jak naród nie jest sumą jednostek, gdyż jednostka posiada coś, co nie jest częścią narodu — posiada swą indywidualność, również niepodzielną i nie dającą się zlać z innymi indywidualnościami.¹²

Kwestią genezy narodów Ossowski zajmuje się w drugim powstałym w tym samym czasie, lecz nieopublikowanym tekście pt. „Religia i Ojczyzna”. Ossowski zauważa, że w historii ludzkości przewijają się dwie tendencje: konkurencja i walka o byt oraz potrzeba ponadindywidualnej solidarności i poczucie jedności rodzaju ludzkiego. Według Ossowskiego:

¹⁰ *Ibidem*, s. 17.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, s. 17-18

W mrokach tego tajemniczego stosunku kryje się geneza ojczyzny. Gdy społeczeństwo poczyna wydawać z siebie twórcze jednostki, a samo jest zdolne ześrodkować swą miłość i cześć na ideały przez owe jednostki wskazane — wówczas rodzi się ojczyzna.¹³

Ossowski był przeciwnikiem wyróżniania zespołu cech (rasa, język, obyczaje, religia, wspólne terytorium itd.), które mają formować naród. W twórczym ujęciu świadomości narodowej uznawał za najważniejsze przekonanie o posiadaniu Ojczyzny. W jego ujęciu świadomość narodowa staje się bliska wierzeniom religijnym, a służenie Ojczyźnie — aktem wiary:

Ojczyzna nie jest tedy przemijającą sprawą doczesną, lecz należy do wiecznych tajemnic boskich (dlatego rozum nie pojmie ojczyzny; zna on jedynie pojęcie państwa, terytorium, grupy etnicznej). Jest to potęga nie wymagająca wyjaśnienia — lecz jest nią tylko dla tych, kt[órzy] ją w sobie czują. Dla innych będzie dziwną, niezrozumiałą przyczyną irracjonalnych postępów ludzkich. Aby poznać, co to ojczyzna, trzeba być jej wyznawcą, a może nawet apostołem.¹⁴

Jednakże quasi-religijna natura patriotyzmu i Ojczyzny jako wartości najwyższej rodzi dwa niebezpieczeństwa. Pierwsze z nich można określić po Weberowsku rozumianym procesem rutynizacji wiary polegającym na rosnącej przewadze form zewnętrznych nad wewnętrzną treścią świadomości narodowej. Drugie to wykorzystywanie narodowej solidarności w realizacji partykularnych interesów i korzyści. „Biada narodowi — ostrzegął Ossowski — który na to pozwoli. Biada narodowi, którego Ojczyzna opuści, pozostawiając mu szaty swe na ironię”¹⁵.

W literaturze przedmiotu tekst „O patriotyzmie” traktowany jest jako „strzelisty akt wiary młodzieńczej”¹⁶, choć to samo można by powiedzieć o drugim omawianym tekście. To nieco lekceważące stwierdzenie wynikać może z braku rozpoznania typu wypowiedzi Ossowskiego, który prezentując wizję patriotyzmu w trybie normatywnym, przedstawia pewne idealne wyobrażenie wspólnoty narodowej. Warto zauważyć, że prezentowana przez

¹³ S. Ossowski, *Religia i Ojczyzna* (1919), [w:] *Stanisław Ossowski w pełnym blasku...*, s. 31.

¹⁴ *Ibidem*, s. 34. W społeczno-regulacyjnej koncepcji kultury Jerzego Kmity uznanie posiadania Ojczyzny należałoby do światopoglądowej sfery kultury symbolicznej wyznaczającej wartości ostateczne, zaś — przykładowo — normy dotyczące zachowywania języka ojczystego czy respektowania obyczajów byłyby realizacją wartości komunikacyjnych należących do sfery przedmiotowo-symbolicznej kultury symbolicznej. Klarowny przegląd rozmaitych typów i subtypów kultury zob. B. Kotowa, *Kultura i światopogląd*, [w:] *Tropami filozofii. Wykłady z filozofii dla młodzieży*, t. 2, red. K. Łastowski, P. Zeidler, Humaniora, Poznań 2002, s. 47-60.

¹⁵ S. Ossowski, *Religia i Ojczyzna*, s. 35.

¹⁶ J. Szacki, *op. cit.*, s. 8

niego wizja patriotyzmu i wspólnoty narodowej jest wizją świecką, choć odwołującą się do religijnych metafor. Ossowski inspirował się demokratycznymi ideałami polskiego romantyzmu. Widać w tym pewne podobieństwo do poglądów Kazimierza Twardowskiego.¹⁷ Pewne, gdyż ojciec polskiej filozofii analitycznej również promował demokratyczną wizję wspólnoty narodowej, lecz w mniejszym stopniu używał języka religijnego.

Normatywna wizja patriotyzmu przewija się wyraźniej w niepublikowanym za życia Ossowskiego przemówieniu wygłoszonym w Lipnie w 1919 r. z okazji obchodów rocznicowych Konstytucji 3 maja. Ossowski, używając religijnego słownictwa i odniesień, proklamuje, że Polska zmartwychwstała jako Rzeczpospolita Ludowa, gdyż „cały naród czuje się w niej gospodarzem [. . .] każdy jest jej synem, a nie pasierbem [. . .] bo jedynie przywileje cnoty i umysłu mieć będą w niej znaczenie”¹⁸.

Już w tych wczesnych pismach ujawniają się cechy pisarstwa charakterystyczne dla dojrzałej fazy twórczości Ossowskiego, np. charakterystyczne dla szkoły lwowsko-warszawskiej — dążenie do definiowania i eksplikowania stosowanych terminów oraz załączki późniejszego ujęcia świadomości narodowej. W tekstach tych pojawiają się również intuicje odrębności nauk społecznych posługujących się metodą rozumienia (wczucia) i wykorzystujących metody psychologii społecznej.¹⁹

Koncepcja narodu i świadomości narodowej

W dojrzałej fazie twórczości naukowej Ossowski zajmował się typami więzi społecznych, które wykorzystał w refleksji nad świadomością narodową. W rozdziale nieopublikowanej książki „Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzny” Ossowski odróżnia ojczyznę prywatną od ojczyzny ideologicznej. Według niego ta pierwsza opiera się na bezpośredniej i osobistej relacji z otoczeniem, w którym spędziło się znaczną część życia lub taki okres w życiu, który jest szczególnie podatny na tworzenie się trwałych więzi emocjonalnych, przede wszystkim okres dzieciństwa i młodości.²⁰ Natomiast utożsamienie się z ojczyzną ideologiczną — warto zauważyć, że Ossowski stosuje

¹⁷ K. Brzechczyn, *Karol Libelt versus Kazimierz Twardowski. O dwóch koncepcjach patriotyzmu*, [w:] M. Gawin, A. Nogał, R. Wonicki (red.), *Filozofia, Edukacja, Polityka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Barbarze Markiewicz*, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2023, s. 134-151.

¹⁸ S. Ossowski, *3 Maja w Polsce Odrodzonej* (1919), [w:] *Stanisław Ossowski w pełnym blasku...*, s. 25.

¹⁹ S. Ossowski, *O osobliwościach nauk społecznych*, PWN, Warszawa 1962.

²⁰ S. Ossowski, *Analiza socjologiczna pojęcia ojczyzny* [1946], [w:] *idem, O ojczyźnie i narodzie*, s. 26.

pojęcie ideologii w neutralnym znaczeniu — polega na przekonaniu jednostki o jej uczestnictwie w życiu pewnej zbiorowości, która jest zbiorowością terytorialną: „moja ojczyzna [. . .] to ziemia mego narodu”²¹. Ossowski odwołuje się do przykładu z estetyki:

To tak, jak z dziełem sztuki, którego wartość estetyczna zależy od tego, jak widz postacuje sobie układ plam barwnych, który ma przed sobą. Ojczyzna istnieje tylko w rzeczywistości subiektywnej grup społecznych, które są wyposażone w pewne elementy kulturowe. Cechy jakiegoś terytorium nie zależą od tego, co kto o nich myśli. Cechy ojczyzny są zawsze funkcją obrazów, które z jej imieniem łączą członkowie pewnej zbiorowości.²²

Stosunek do ojczyzny prywatnej kształtuje się za pośrednictwem więzi nawykowej, zaś do ideologicznej — więzi ideologicznej. Rozróżnienie to widoczne jest również w innych językach: w niemieckim mamy *Heimat* i *Vaterland*, w angielskim — *home feeling* i *national feeling*, itd.

Więź nawykowa — oparta w dużej mierze na emocjach — kształtuje się bez udziału świadomości, zaś więź ideologiczna jest kwestią świadomego wyboru. Wybór ten może zostać wzmocniony budowaniem więzi emocjonalnej z ojczyzną ideologiczną. Mówi się wtedy o jej „uprzywrotnieniu”. Rolę taką pełnią wycieczki i podróże, mapa kraju wisząca w sali klasowej oraz dzieła kultury przedstawiające dzieje i terytorium narodowe, np. malarstwo, fotografia czy film.

Relacje pomiędzy obiema ojczyznami mogą układać się różnie. Na przykład Polak urodzony we Francji może uznawać Paryż za swoją ojczyznę prywatną, lecz utożsamiać się z Polską — pojmowaną jako ojczyzna ideologiczna. Może równie dobrze zachodzić sytuacja odwrotna: Polak urodzony np. na ziemiach polskich zaboru pruskiego może uznawać np. Górny Śląsk za swoją ojczyznę prywatną, lecz Niemcy — za ojczyznę ideologiczną.

W skład przekonań ideologicznych wchodzi twierdzenia o:

- naturalnej/geograficznej odrębności terytorium zamieszkanym przez dany naród,
- potrzebie posiadania własnego państwa narodowego obejmującego całe narodowe terytorium.²³

Jeżeli terytorium narodowe pokrywa się z terytorium państwa narodowego, więź narodowa wzmocniana jest przez działalność instytucji państwowych.

²¹ S. Ossowski, *Analiza socjologiczna...*, s. 26.

²² *Ibidem*, s. 18. Na temat poglądów estetycznych Stanisława Ossowskiego, zob. B. Kotowa, *Metodologiczny status wartościowań artystycznych i estetycznych w perspektywie antynaturalistycznej*. Wyd. UAM, Poznań 1989, s. 33-37.

²³ S. Ossowski, *Ziemia i naród*, [w:] *idem*, *O ojczyźnie i narodzie...*, s. 55.

Podsumowanie

Ossowskiemu nie było dane opracować pełnej teorii świadomości narodowej. Zdaniem Szackiego choć koncepcja świadomości narodowej Ossowskiego wpisywała się w polską tradycję kulturalistycznych badań nad narodem rozwijaną między innymi przez Floriana Znanieckiego, Bronisława Malinowskiego czy Józefa Chałasińskiego, to odznaczała się oryginalnością. Decydowały o tym trzy kwestie. Po pierwsze, podkreślanie roli ideologii narodowej w tworzeniu narodu, które staje się zarazem społeczeństwem ideologii narodowej. Po drugie, elementem zasadniczym tej formy świadomości jest przekonanie o istnieniu narodowego terytorium zamieszkałego przez większość członków narodu. Po trzecie, ideologia ta winna zawierać wzorce kulturowe pokazujące jaki powinien być dany naród.²⁴

Michał Łuczewski, z kolei, zwraca uwagę na prekursorstwo Ossowskiego, który pisząc o „ideomotorycznej sile mitów”, wyprzedza sformułowania Smitha, zaś definiując ojczyznę jako konstrukt występujący w subiektywnej świadomości zbiorowości — ujęcie narodu jako „wspólnoty wyobrażonej” Benedicta Andersona.²⁵

Warto zauważyć, że obecność w języku polskim sformułowań typu „mała ojczyzna” i przywiązanie do lokalnych społeczności można w jakiejś mierze uznać za efekt intelektualnego oddziaływania Ossowskiego. Choć nie było mu dane napisać osobnej książki na temat świadomości narodowej, to jego definicje, dystynkcje i intuicje oddziaływały na polską refleksję o świadomości narodowej.

Krzysztof Brzechczyn

The Concept of Patriotism and National Consciousness in the Thought of Stanisław Ossowski

Abstract

The aim of the paper is the interpretation of Stanisław Ossowski's concept of patriotism and national consciousness. In the first part, biographical information is presented. In the second part, Ossowski's vision of patriotism is analyzed. In the

²⁴ J. Szacki, *op. cit.*, s. 10-13.

²⁵ M. Łuczewski, *Rzeczownik, przymiotnik, krew. Teoria narodu Ossowskiego*, [w:] *Ossowski z perspektywy półwiecza*, red. A. Sułek, Oficyna Naukowa, Warszawa 2014, s. 144; zob. również: M. Chałubiński, *op. cit.*, s. 149.

third part, I present Ossowski's concept of national consciousness that implicates his notion of nation. His main distinction is the differentiation between private and ideological homeland. The first one is a place where a given person was born and raised. The basis of belonging to an ideological homeland is an individual's conviction about his/her participation in the community that has a common homeland consisting of culture, language, history, ideals, and values.

Keywords: patriotism, nation, ideological homeland, private homeland.